

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธ

Development of Buddhist Sustainable Human Resource

พระพิทักษ์ คุณารุกโข (ใจคง)¹

Phra Pitak Kunarukko (Chaikong)

Received: March 05, 2021

Revised: April 28, 2021

Accepted: May 05, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์ อธิบายได้ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธ แนวคิดนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีดุลยภาพครบทั้งสามด้าน อันประกอบด้วย ด้านชีวิตมนุษย์ ด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักการที่สำคัญเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ลดการเบียดเบียนกัน และเกื้อกูลต่อกัน โดยการพัฒนานิสัยดีของมนุษย์ให้เกิดขึ้นพร้อมกับปลูกฝังสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกต้อง ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในห้าห้องชีวิต และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ทิฐุธรรมิกัตถประโยชน์ สังคหัตถุ 4 เเบญจศีล และเบญจธรรม อีกทั้งยึดหลักการปกครองตามหลักธัมมาธิปไตยไปพร้อมกัน แล้วจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีความสุขในการดำรงชีวิต สังคมเกิดสงบร่มเย็น และสิ่งแวดล้อมถูกอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยมนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

คำสำคัญ: ทรัพยากรมนุษย์, ยั่งยืนเชิงพุทธ, ธัมมาธิปไตย, มัชฌิมาปฏิปทา, ห้าห้องชีวิต

Abstract

This academic article aimed to study the Buddhist sustainable development that can be explained that development of Buddhist sustainable human resource is an idea for balanced development in all three areas which consists of human life, social and environmental aspects. The main principle of development is for the benefit of most people, reducing clutter and supporting each other by developing good human habits to occur along with cultivating Sammaditthi which is

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกำแพงเพชร; Kamphaeng Phet Provincial Office of Buddhism
Corresponding author, e-mail: pitakchaikong3@gmail.com, Tel. 089-7469083

correct opinion according to Majjhimapatipada in the five chambers of life and following to the principles of Buddhism, namely, Ditthadhammikatha, Sangahavattu 4, Panca-sila and Panca-dhamma as well as adhering to the principles of governance in accordance with Dhammadhipateyya that will result in human resource development, happy living, peaceful society, and the environment is preserved in a sustainable way by which human beings have followed Majjhimapatipada or the middle way.

Keywords: Human Resources, Buddhist Sustainable, Dhammadhipateyya, Majjhimapatipada, Five Chambers of Life

บทนำ

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์คือทรัพยากรที่มีคุณค่าและเป็นแกนกลางที่สำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ให้กับสังคม และโลกใบนี้ ได้แก่ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านสังคม การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้นแต่ปัญหาที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการพัฒนาสังคมไทย ก็คือ การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาประเทศ จะเห็นได้ว่า ในแผนฉบับที่ 8 เป็นต้นมา จะเน้นการพัฒนาที่มุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาคนให้มีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งการพัฒนาที่บูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ถ้าหากไม่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผลกระทบที่อาจจะตามมาในด้านต่าง ๆ เช่น คนในสังคมความรับผิดชอบ คุณธรรมในใจน้อยลง ไม่ละอายต่อการทำกรรมชั่ว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ เกิดปัญหาทางสังคมเพิ่มมากขึ้นตามอำนาจกิเลสของประชากร และปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นเมื่อคนในชาติศีลธรรมและการตระหนักรู้ในหน้าที่ที่ถูกต้อง ความสุข ความสงบ ความเจริญในสังคมก็น้อยลง เมื่อพิจารณาในแง่มุมของพระพุทธ ศาสนาในฐานะสถาบันหลักหนึ่งในสังคมไทย ที่ได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมไทย ก็พบว่า ในอดีตพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จในการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับสังคมไทย จนคนไทยมีลักษณะนิสัยที่เด่นชัด คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบสนุกและชอบทำบุญ ซึ่งนับเป็นความวิเศษอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่สามารถบูรณาการความสนุกกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในเรื่องบุญเข้าด้วยกันดังปรากฏในประเพณีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบวชนาค งานแต่งงาน งานวันสงกรานต์ (ธนภณ สมหวัง, 2560) เป็นต้น

เมื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้บังเกิดขึ้นกับสังคมนี้แล้ว โดยมนุษย์เป็นผู้ขับเคลื่อนและเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการนี้ จึงได้มีความคิดที่ว่า จะทำอย่างไร การพัฒนาในด้านต่าง ๆ นั้นจะยั่งยืนและพัฒนาได้ตลอดต่อเนื่องสู่สังคมในอนาคตได้ด้วย ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ยั่งยืนจึงมีความสำคัญและเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพื่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

สังคมมนุษย์จึงจะเกิดความสงบสุข มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และมีการบริหารจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธนี้ จะทำให้เกิดคนดีมีคุณภาพ และสามารถทำให้องค์กรนั้นมีคนที่มีคุณธรรมและเป็นคนเก่ง มีความรู้ความสามารถมาทำงาน มาพัฒนาบริหารองค์กร แล้วผลที่ตามมาจะนำความสุขความเจริญมาสู่ตนเองและสังคมอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต, 2561) ได้อธิบายเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน มีความสำคัญตอนหนึ่งว่า “จากการที่การพัฒนาของโลกได้ทำให้ผู้คนประสบปัญหาสังคมและจิตใจ มาตามลำดับจนกระทั่งมาเจอปัญหาสภาพแวดล้อมเข้าจึงทนไม่ไหว ทำให้ต้องคิดเปลี่ยนแปลงวิธีการและกระบวนการพัฒนากันใหม่ แล้วก็เกิดการพัฒนายั่งยืนปัญหาสามประการคือผลาญของดีให้หมดไป ระบายของเสียใส่ให้แก่โลก และประชากรยิ่งมากขึ้น ปัญหาทั้งด้านผลาญของดีและระบายของเสียก็ยิ่งแรงหนักขึ้น ฉะนั้น เราควรศึกษาและมองหาแนวทางที่ถูกต้องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่นหลักการพัฒนามนุษย์โดยใช้หลักของไตรสิกขา โดยพัฒนามนุษย์ให้ครบทั้งสามด้าน คือ

1. ด้านพฤติกรรมและวิถีใช้ชีวิต (ศีล) ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของการแก้ปัญหา
2. ด้านจิตใจ (สมาธิ) เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดีงาม รวมทั้งมีความสุข
3. ด้านปัญญา (ปัญญา) หรือปรีชาญาณ คือความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิด ทศนคติ และค่านิยม

แนวคิดการพัฒนายั่งยืน

การพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่มีผลกระทบในทางลบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต” การพัฒนายั่งยืนทั่วไปมีองค์ประกอบพื้นฐานของการพัฒนายั่งยืน 3 ด้าน คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นฐาน และด้านสังคมมีการจัดสรรความเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอและจำกัดจำนวนประชากร และด้านเศรษฐกิจที่มีเติบโตอย่างเหมาะสมไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและความสมดุลในระบบนิเวศ

แนวคิดการพัฒนายั่งยืนในไทย

การพัฒนายั่งยืนนั้น ในแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายการพัฒนายั่งยืนว่า “การพัฒนายั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (Balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ” ตามแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายว่า “การพัฒนายั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านและทุกมิติ

กล่าวคือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็นศูนย์กลางหรือ เป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่ดีกินดีและมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้และรุ่นต่อ ๆ ไป”

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง บนพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนมีความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดีโดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง
2. ความมีเหตุผล หมายถึง หมายถึงการตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรมจรรยา และวัฒนธรรมที่ดีงาม
3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

การพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals: SDGs)

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ใน 15 ปีข้างหน้าที่จะใช้เป็นทิศทางการพัฒนาของประชาคมโลก ตั้งแต่เดือนกันยายน ปีพ.ศ. 2558 ถึงเดือนสิงหาคม 2573 ครอบคลุมระยะเวลา 15 ปี โดยประกอบไปด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) โดยเป้าหมายที่ 16 ซึ่งกล่าวถึงการสนับสนุนสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน จัดให้มีการเข้าถึงความยุติธรรมสำหรับทุกคน และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบและมีความครอบคลุมในทุกระดับ โดย SDGs ทั้ง 17 เป้าหมาย สามารถแบ่งออกเป็น ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและความร่วมมือการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมสำหรับการบริหารพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การที่ผู้บริหารมีความปรารถนาที่จะเห็นผู้อื่นมีความสุข มีความสงสารช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์มี ความยินดีกับผู้ที่ได้ดี ไม่อิจฉาริษยา มีใจเป็นกลาง มีความยุติธรรม ย่อมทำให้พนักงานรู้สึกดีศรัทธา เชื่อมั่นในผู้บริหารเป็นการสัมผัสได้ด้วยใจ พนักงานมีใจที่จะทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์เป็นการพัฒนาพนักงาน ให้มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และทำให้ทุกคนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุขโดยหลักธรรมที่นำมาใช้เป็นหลักพิจารณาในการพัฒนาที่ยั่งยืน มีหลายหมวดเช่น

ทิวภูมิคุ้มกันกดประโยชน์ หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักโยนิโสมนสิการ หลักอิทธิบาท 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักขราวาธรรม หลักไตรสิกขา หลักมัตตัญญูตา หลักอริยสัจ 4 หลักปฏิจจนุปบาท และหลักไตรลักษณ์ (สามารถ สุขประการ, 2563) เป็นต้น

ทำห้องชีวิตเนรมิตนิสัยเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีนิสัยดีตามหลักพุทธธรรม โดยพระภิกษุภิกษุคุณ (เผด็จ ทตตชีโว, 2555) ได้แสดงปาฐกถาเรื่องทำห้องชีวิตเนรมิตนิสัย หมายถึง สถานที่ ทำแห่ง ที่เกี่ยวข้องกับตัวเราตลอดชีวิต มีอิทธิพลต่อนิสัยใจคอ สุขและความสำเร็จของชีวิตที่ผ่านพ้นไปในแต่ละวัน ได้แก่ ห้องนอน ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ห้องครัว และห้องทำงาน มนุษย์ทุกคนสามารถใช้ห้องในชีวิตในการฝึกนิสัยของตนเองตามหลักมัชฌิมา ปฏิปทา หรือทางสายกลางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเริ่มจากความดีสากล 5 ประการ คือ รักษาความสะอาด มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา สุขภาพ และฝึกสมาธิให้จิตใจสะอาดผ่องใส จะนำไปสู่การมีนิสัยที่ดี เป็นคนมีสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง พร้อมจะรับเรื่องราวใหม่ ๆ เป็นคนมีความกตัญญู ซึ่งชีวิตที่ดีเริ่มจากที่บ้าน สังคมที่ดีต้องเริ่มจากครอบครัว ดังนี้

ภาพที่ 1 การเกิดนิสัยของมนุษย์ในห้องชีวิต

ห้องนอน (ห้องมหาสิริมงคล) คำนิยามที่แท้จริง ห้องนอน คือ ห้องพัฒนานิสัยรักบุญ กลัวบาป หลักธรรมประจำห้องนอน สัมมาทิฐิ และสัมมาสมาธิ ห้องน้ำ (ห้องมหาพิจารณา) คำนิยามที่แท้จริง ห้องน้ำ คือ ห้องพัฒนานิสัยพิจารณาสังขารตามความเป็นจริง หลักธรรมประจำห้องน้ำ สัมมาสังกัปปะ ห้องแต่งตัว (ห้องมหาสติ) คำนิยามที่แท้จริง ห้องแต่งตัว คือ ห้องพัฒนานิสัยตัดใจและใฝ่บุญ หลักธรรมประจำห้องแต่งตัว สัมมาสติ ห้องอาหาร (ห้องมหาประมาณ) คำนิยามที่แท้จริง ห้องอาหาร คือ ห้องพัฒนานิสัยรู้ประมาณในการพูด และการใช้ทรัพย์หลักธรรมประจำห้องอาหาร สัมมาวาจา และสัมมากัมมันตะ ห้องทำงาน (ห้องมหาสมบัติ) คำนิยามที่แท้จริง ห้องทำงาน คือ ห้องพัฒนานิสัยใฝ่ความสำเร็จหลักธรรมประจำห้องทำงาน สัมมาอาชีวะและสัมมาวายามะ

ผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

พระภิกษุภิกษุคุณ ปาฐกถาไว้ว่า ปัจจัยที่จะส่งเสริมการปลูกฝังสัมมาทิฐิในมนุษย์ หรือมีความเห็นถูกต้องอย่างแท้จริงนั้นต้องประกอบด้วยองค์ 3 คือ

1. คนที่เข้ารับการอบรมมีอารมณ์ดี ซึ่งปัจจัยที่ทำให้คนเราอารมณ์ดี มีหลายประการเช่น มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ไม่ป่วยไข้ ไม่หิวโหย ไม่ถูกบังคับขู่เข็ญ และการทำสมาธิก่อนการอบรมจะช่วยให้อารมณ์ดี
2. มีสิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งประกอบด้วยองค์ 3 คือ สถานที่อบรมสะอาด สถานที่อบรมและผู้เข้ารับการอบรมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปราศจากเสียงอึกทึกครึกโครม และมีครูหรือวิทยากรให้การอบรม มีพฤติกรรมสุภาพเรียบร้อย
3. มีวินัยเรื่อง เวลา หมายถึง การอบรมเป็นไปตามเวลาที่กำหนด คือ เริ่มตรงเวลาและเลิกตรงเวลา และวิทยากรที่อบรมต้องมีสัมมาทิฐิเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อบรมด้วย (พระภิกษุภิกษุคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), 2555)

การพัฒนาองค์การให้ประสบความสำเร็จที่ยั่งยืนได้โดยการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในองค์การให้มีสมรรถนะที่จำเป็นและเหมาะสมในด้านความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) ทักษะ (Skill) และทัศนคติ (Attitude) สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior) ของบุคลากรให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาองค์การ ในการเพิ่มศักยภาพของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์การ โดยมีกิจกรรมหลัก ๆ 4 แนวทางประกอบด้วย

1. การพัฒนารายบุคคล
2. การพัฒนาอาชีพ
3. การพัฒนาองค์การ
4. การบริหารผลการปฏิบัติงาน (เอกสิทธิ์ สนามทอง, 2562)

จริยธรรมสิ่งแวดล้อม คือ ปรัชญาที่เน้นความสัมพันธ์ทางศีลธรรม คุณค่า และสิทธิระหว่างมนุษย์ชาติกับธรรมชาติ และได้เสนอการสร้างกลไกการบริโภคเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งมีกรอบ 3 ประการ คือ

1. การใช้ธรรมชาติเพื่อตอบสนองความจำเป็น ซึ่งมีขีดจำกัด ไม่ใช่ตอบสนองความต้องการ ซึ่งไม่มีวันจบ

2. การดำรงอยู่ภายใต้ความสามารถในการรองรับสนับสนุนธรรมชาติ ไม่แปลกแยกหรือพยายามเอาชนะควบคุมธรรมชาติให้สยบอยู่ภายใต้มนุษย์ชาติ

3. ยึดหลักการของความยั่งยืนในการดำรงชีวิต ซึ่งชีวิตนี้ต้องมีความหมายที่ครอบคลุมระบบชีวิตทั้งหมด ไม่เฉพาะแต่ในมนุษย์ในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ในอนาคต และระบบชีวิตทั้งในปัจจุบัน และที่จะวิวัฒนาการขึ้นมาในอนาคตด้วย (จิราภรณ์ คชเสนี, 2555)

การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรคมืองค์ 8 ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับภาวะสมดุลของระบบนิเวศ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล คือ ปัจจัยที่เกิดจากธรรมชาติและจากมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลเพราะพฤติกรรมที่ขาดจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม โดยเสนอแนะว่าหลักที่จะนำมาใช้เพื่อการรักษาภาวะสมดุลของระบบนิเวศ คือ มรรคมืองค์ 8 ในพุทธปรัชญาเถรวาท เริ่มต้นที่สัมมาทิฐิ ความเห็นหรือทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตบนโลกนี้ล้วนมีคุณค่าเพื่อตัวมันเองและเพื่อสิ่งที่มีมันเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เมื่อมีความเห็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องแล้ว (สัมมาทิฐิ) ความคิดที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) วาจาที่ถูกต้อง (สัมมาวาจา) และการกระทำที่เหมาะสม (สัมมากรรม) รวมถึงการประกอบอาชีพการงาน (สัมมาอาชีวะ) ย่อมถูกต้องดีงามและมรรคข้ออื่น ๆ ทั้งสัมมาวาโยมะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิจะเป็นตัวสนับสนุนให้การปฏิบัติมรรคมืองค์ 8 นั้นครบถ้วน สมบูรณ์และกฎของการปฏิบัติมรรคมืองค์ 8 นั้นจะต้องปฏิบัติในสัดส่วนที่เหมาะสมและปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้แล้ว การรักษาภาวะสมดุลของระบบนิเวศย่อมสำเร็จผล (วิจิตร คดแก้ว และประเวศ อินทองปาน, 2560) ส่วนการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดในสังคมมนุษย์ หลังจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและบริโภคทรัพยากรของโลกมากขึ้น ผลที่ตามมา มนุษย์ได้ทำลายระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมทำลายมนุษย์กันเองด้วยสงคราม การเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ และการเมือง และได้เสนอแนวทางแก้ไขวิกฤตเรื่องระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมว่ามนุษย์ควรลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ลดการใช้พลังงาน การบริโภคที่ฟุ่มเฟือยเพื่อลดภาวะโลกร้อน มนุษย์ต้องรู้จักการแบ่งปัน เสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง คนในประเทศต้องร่วมมือกันอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างเอาใจจริงเอาใจ คนในสังคมจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (วิทยากร เชียงกุล, 2557)

บทสรุป

แนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธ ดังภาพที่ 2 เริ่มจากการพัฒนานิสัยที่ดีของมนุษย์ เพราะนิสัยที่ดีเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา เพื่อสังคมสงบสุขอย่างยั่งยืน นิสัยที่ดี ล้วนเกิดจาก ห้าห้องดังนั้นการสร้างนิสัยที่ดี จึงเกิดจากการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา 8 ประการและการทำความดีสากล 5 อย่าง คือ ความสะอาด ความเป็นระเบียบ สุภาพ ตรงเวลา และมีสมาธิ ในห้องที่เราใช้สอยเป็นประจำคือ ห้องนอน ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ห้องอาหาร และห้องทำงาน แล้วจะเกิดนิสัยที่ดี เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เชื้อกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความเสียสละ แบ่งปัน ซึ่งการเป็นคนมีนิสัยที่ดี เป็นคุณสมบัติที่ดีของทรัพยากรมนุษย์ในสังคมบนโลก และสามารถนำวิชาความรู้ที่ศึกษามาแล้ว กำกับด้วยศีลธรรมที่ดี งามช่วยพัฒนาสังคม ประเทศชาติ สังคมโลกได้อย่างสงบสุข และยั่งยืน

ภาพที่ 2 แนวคิด การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธ

ประโยชน์สุขของคนในสังคมเกิดได้โดยปฏิบัติทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ซึ่งธรรมะนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ใน อันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน
2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม

3. กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว

4. สมชีวิตา เลี้ยงชีพสมควรแก่ฐานะของตน อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์

หลักธรรมที่ให้นุชนิยมมีความเกื้อกูลต่อกัน คือ สังคหวัตถุ 4 ซึ่งธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กันหรือธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้ วิธีทำให้คนรักโดยปฏิบัติตนตามหลักสังคหวัตถุมีสี่ประการ คือ ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลุกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน อุตถจริยา ช่วยเหลือกัน บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ สมานัตตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน (นิสัยเป็นกันเอง)

เบญจศีล หรือ ศีล 5 เป็นหลักธรรม ที่มีสมญานามว่า “มนุษยธรรม” คือ ธรรมของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์รักษาศรัทธาห้าประการนี้ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดมในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมา ซึ่งเป็นข้อธรรมที่ไม่ให้เบียดเบียนกัน ดังนั้นโลกหรือสังคมก็จะสงบสุข

เบญจธรรม, ปัญจธรรม หรือธรรมห้า หมายถึง ข้อพึงปฏิบัติห้าประการตามคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า ปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้ปฏิบัติเบญจธรรม 5 ประการ ได้แก่ เมตตากรุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดี สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบสัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพสุจริต กามสังวร คือ การระมัดระวังในเรื่องความรัก สัจจะ คือ การพูดความจริง ไม่หักรานประโยชน์ผู้อื่น สติสัมปชัญญะ คือ ความระลึกได้และความรู้ตัว

การเมืองมั่นคงและสงบสุข เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืน ถ้าหากมีการปกครองแบบธัมมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่)

มัชฌิมาปฏิปทากับการพัฒนาสังคมมนุษย์ที่ยั่งยืน

เมื่อมนุษย์มีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบหรือมีความเห็นถูกต้อง เช่น เชื่อเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อว่าการให้ทานสละแบ่งปัน จะทำให้คนในสังคมมีความสุขเป็นต้น มีสัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ มีความคิดถูกต้อง เช่น ไม่คิดพยาบาทปองร้ายใคร ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น เป็นต้น มีสัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ พูดแต่คำที่มีประโยชน์ พูดให้กำลังใจ ไม่ว่าร้ายกัน มีสัมมากัมมันตะ การกระทำชอบเช่น ไม่ฆ่าใคร ไม่ประพฤติดมคู่ครองคนอื่น มีสัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย เช่น ขายยาเสพติด ขายอาวุธ สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือ พยายาม สร้างแต่ความดี เพียรปฏิบัติพรหมวิหารธรรม มีสัมมาสติ ระลึกชอบ มีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใด ๆ ที่กำลังจะกระทำ หรือกระทำอยู่จะไปเบียดเบียนทำลายผู้อื่น หรือไปทำลายผู้อื่นจะไม่กระทำ เป็นต้น สัมมาสมาธิ มีสมาธิชอบ หรือจิตตั้งมั่นชอบหมายถึงมีจิตใจ

ที่สะอาดบริสุทธิ์ จะคอยเป็นพลังผลักดันให้ มรรคมืองค์ 8 ทั้ง 7 ประการจะเจริญงอกงามและคุณธรรมความดีต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นในตัวบุคคลได้ง่าย มีผลให้คนในสังคมสงบสุข ร่มเย็นอย่างยั่งยืน

มีขณิมาปฏิบัติทาการพัฒนาสิ่งแวดลอมที่ยั่งยืน

ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี้มีพุทธศาสนสุภาษิตที่สอนให้คนเรามีความกตัญญูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ว่า “ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย นิสึเทยฺย สเยยฺย วา น ตสฺส สาขิ ภณฺเชยฺย มิตฺตพฺพ โภ ทิ ปาปโก” แปลความว่า “บุคคลนั่งหรือนอนอยู่ใต้ร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้น ใครทำเช่นนั้นชื่อว่าประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวแท้ ๆ”

เมื่อมนุษย์มีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ มนุษย์จะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรธรรมชาติแล้ว จะต้องการจะรักษาให้คงอยู่ยาวนาน เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนมาก มีสัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ มีความคิดอันถูกต้อง ในการที่จะแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหา เช่น มีความคิดที่จะลดการใช้พลังงาน มีความคิดที่จะใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีสัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ สื่อสารในอันที่เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นความจริงที่จะช่วยลด หรือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น มีสัมมากรรมันตะ การงานชอบ หรือการกระทำชอบ มีการกระทำที่ช่วยในการแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา มีสัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่มีผลต่อการลดลงของทรัพยากร ธรรมชาติ เช่น เผาป่าเพื่อทำไร่ คนบางกลุ่ม อาจต้องลดความต้องการในการหารายได้โดยมิชอบลง เช่นการตัดไม้ทำลายป่า สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือ พยายามละ ลดพฤติกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีสัมมาสติ ระลึกชอบ มีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใด ๆ ที่กำลังจะกระทำ หรือกระทำอยู่จะมีผลต่อโลกอย่างไร เช่น เมื่อจะออกจากห้อง ให้ระลึกว่าควรทำอะไรรก่อนเดินออกจากห้องไป นั่นคือ ปิดไฟ ปิดแอร์ ถอดปลั๊ก เป็นต้น สัมมาสมาธิ มีสมาธิชอบ หรือตั้งมั่นชอบ มั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่หวาดเสียวต่อค่านินทาจากสังคมที่ยังไม่เห็นความสำคัญ ทั้งการมีสมาธิ จะช่วยให้จิตมีพลังเพียงพอที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น นำไปใช้คิดหาหนทางแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้อยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

บทวิจารณ์

ถ้าหากว่าสังคมปัจจุบันนี้ มีเฉพาะการพัฒนาทุนมนุษย์แบบธรรมดาเท่านั้น ผลที่อาจตามมานั้นสังคมเราคงจะได้บุคคลากรที่ทำงานเก่งและมีความสามารถอย่างเดียวนั้น เพราะไม่ได้มีการพัฒนาที่มีคุณภาพครบทั้งสามด้านที่ประกอบด้วยพัฒนาชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น คนทำงานเก่งแต่ไม่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และไม่ได้เอื้อเพื่อแบ่งปันต่อผู้คนในสังคมเลย เป็นต้น เพราะไม่ได้มีการพัฒนาด้านศีลธรรมและจิตใจควบคู่ไปด้วย แตกต่างจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธที่มีคุณภาพครบทั้งสามด้าน ซึ่งมีการพัฒนาด้านศีลธรรมและจิตใจควบคู่ไปด้วย ผลที่ได้สามารถทำให้สังคมนี้ ผู้คนมีความสุข สันติภาพ ทั้งกายและใจมากขึ้นและนับได้ว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและยาวนาน

แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนเชิงพุทธนี้ สอดคล้องกับหลักการของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ได้กล่าวว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่มี ดุลยภาพครบทั้งสามด้าน ประกอบด้วย ชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมี หลักการสำคัญ อยู่ที่เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ลดการเบียดเบียนกัน และ เกื้อกูลต่อกันให้มากขึ้น

การพัฒนาที่ยั่งยืนใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาตาม แนวทาง ของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Economics) อันเป็นเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการผลิต และการบริโภค ที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์นี้มุ่งควบคุมมากกว่าจะกระตุ้น ความโลภของมนุษย์ เพราะความโลภไม่มีขีดจำกัด ดังพุทธภาษิตที่ว่า “นตถิ ตณฺหาสมา นที แม่น้ำ เสมอด้วยตณฺหา ไม่มี” ดังนั้นเราจึงต้องใช้ทรัพยากรในโลกใบนี้อย่างประหยัดเพื่อเหลือไว้ส่งต่อให้ คน รุ่นต่อไปได้อยู่อาศัยอย่างผาสุก (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2562)

การเมืองการปกครองเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ถ้าหากมี การปกครองแบบธัมมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ดังเช่นในประเทศจีนที่มีความเจริญอย่างก้าว กระโดดอย่าง ต่อเนื่อง ในช่วงแรกของการปฏิวัติจีนจึงได้รื้อฟื้น ศาสนาประเพณีและวัฒนธรรม เพราะรู้ว่าสิ่งนี้เป็นพื้นฐานของประเทศ ด้วยเหตุ จีนจึงได้พัฒนามาสู่ยุคของการฟื้นฟูระบบการเมือง การปกครองแนวใหม่ที่อิงฐานธรรมในการปกครองแบบ ยั่งยืน เช่น การคัดสรรคนมาเป็นผู้แทน ความกตัญญูการรักษาสีงแวดล้อม (พัฒนาพื้นที่ทะเลทราย) (สามารถ สุขุประการ, 2563) เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- จิราภรณ์ คชเสนี. (2555). *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม*. (พิมพ์ครั้งที่ 7 (ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนภณ สมหวัง. (2560). *พุทธศาสนากับการพัฒนาไทยแลนด์ 4.0*. เข้าถึงได้จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/641259>
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2562). *ศาสนากับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)*. เข้าถึงได้จาก <https://www.mcu.ac.th/article/detail/20276>
- พระภวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว). (2555). *สัมมาทิฐิในวงการศีกษา*. กรุงเทพฯ: โอเอสพริ้นติ้ง.
- วิจิตร คดเกี่ยวและประเวศ อินทองปาน. (2560). การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรคมืองค์ 8 ในพุทธ ปรัชญาเถรวาทกับภาวะสมดุลของระบบนิเวศ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 13(3), 82-95.
- วิทยากร เชียงกูล. (2557). *เพื่อการปฏิรูปมนุษย์และสังคมอย่างลึกซึ้ง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2561). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์.

สามารถ สุขุประการ. (2563). *Buddhist: Development for Sustainable*. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ (อัสสัมชัญ).

สามารถ สุขุประการ. (2563). *อธิปไตย 3*. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ (อัสสัมชัญ).

เอกสิทธิ์ สนามทอง. (2562). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: แนวทางพัฒนาสู่ความสำเร็จขององค์กร. *วารสารเกษมบัณฑิต*, 20(1), 65-77.